

658

S-38

1909

1909

01 OCT 2010

4.78 (91.51.0.0)

Լ. ՏԷՐ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ

ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԵՒԱՆ ԳԱՂԱԲԻ ՀԱՄԱՐ

Արտատպած „Յրиванскія Объявленія“ [Ժեր-
թիկից 1909 թվի (№№ 24—29, 42 և 43)]:

ԵՐԵՒԱՆ

Ցապրան Լ. ՏԷՐ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ

1909 թ.

658

5-38

300

1634

Է. ՏԷՐ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ

ԱՆՀՐԱԺԵՑ

ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

300

1640-55

ԵՐԵՒԱՆ ԲԱՆԱԲԻ ՀԱՄԱՐ

Արտատպած Զրիվանսկիա Объявленія [թերթիկից
1909 [թիվ (№№ 24, 25, 26, 27, 28 և 29):

ԵՐԵՒԱՆ

Տպարան Է. ՏԷՐ-ԳՐԻԳՐԵԱՆՑԻ

1909 [թ.

(658/5-38)
363-82

14.08.2013

25.4.95

(16366)

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՏՈՐԻԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՅԺԻԳԻՈՐԴԱՅՈՒԺԸ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՏՈՐԻԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

687-2005

ФРИВАНЪ. СКОРОПЕЧАТНЯ ЗМИНА ТЕРЪ-ГРИГОРЯНЦА.

ԱՆՀՐԱԺԵՑ ԶԵՌՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

1.

Ռոբոր լուսաւորւած երկիրներում, ամեն քաղաք, մինչև անգամ և շատ գիւղեր, աշխատում են իրենց տարեկան եկամուտներն աւելացնել, իրենց գրութիւնը ապահովեցնել, քաղաքը կամ գիւղը բարեկարգ վիճակի մէջ դնել, իրենց բնակիչներին ամեն տեսակ յարմարութիւններ տալ, աժաւացնել նրանց կեանքի պայմաններն ու պահանջները, կարելոյն չափ թեթեւացնել նրանց ապրուստը, լաւացնել նրանց բարեկեցութիւնը:

Զինում են ջրանցքներ, կոյուղիներ, տրամվայներ, աէլէֆօններ. փողոցները շինում են լեռ քարերով, խճերով, ասֆալտով և մինչև իսկ տախտակամածներով. լուսաւորում են, տաքացնում են բնակարանները, ութօն, ինչպէսեւ եւիում են կերակրները, հեշտաեւր՝ էլէքտրականութիւնով, գազով. նոյն էլէքտրականութիւնով գործող ոյժ են ստեղծում և ամեն տեսակ մեքենաներ բանեցնում զանազան արհեստանոցներում. ջրում են նրանով չոր, անապատ դաշտեր, անջրդի բարձունքներ, տափարակներ...

Այսպիսի նպատակների համեկու համար՝ քաղաքներն ու գիւղերը դիմում են ոչ թէ զանազան հարկերի ու

տուրքերի և ծանրացնում բնակչութեանց առանց այն էլ ոչ թեթեւ վիճակը, այլ նրանք ստեղծում են այդ ամենը իրենց, վարչութեանց, խելացի, եռանդուն նախաձեռնութեամբ և ժրջանի աշխատութեամբ. իսկ դրամական սուղ միջոցների պատճառով դիմում են անհրաժեշտ փոխառութեան կամ հրաւիրում են զանազան ձեռնարկութիւններ ստանձնող անձանց և բնակչութիւնների, որոշ արտօնութիւններ տալով նրանց:

Ինչ ասել կուզէ վարչութեանց ամենաէական ձգտումը լինում է նախ՝ բնակչութեանց և ապա միայն՝ քաղաքի կամ գիւղի օգուտները:

Կան շատ քաղաքներ, թէ Եւրոպայում և թէ Ամերիկայում, որոնք իրենց բարեկարգութեան գլխաւոր գործոնները—էլէքտրական ուժը, խմելու ջուրը մեծամեծ ծախքերի տուած չկանգնելով (թէ միանալով և թէ տարեկան), ստանում են հեռւից, շատ հեռւից, նոյն իսկ հարիւրաւոր վերտուր ունեցող տարածութիւններից:

Բացի այդ, օրինակ՝ ջուրը ստանալու համար նրանք դիմում են տարեկան ահագին ծախքերի, զանազան շարժիչ մեքենաների գործակցութեան, ինչպէս և ֆիլտրացիայի. կոշտակներից (капитализация) ապականութիւնները դուրս մղելու համար դիմում են ոչ պակաս ծախքերի ու մեքենաների, որոնք հասնում են տարեկան հոկայական գումարների.—ոչ միայն տառնեակ հազարների, այլ և հարիւրաւոր հազարների, միլիոնների...

Եւ այնպիսի հիմքերի վրայ են դնում իրենց ձեռնարկութիւնը, որ հասցնում են ամեն ինչ մինիմում արժողութեան, ուռախ և հնարաւորութիւն են ստանում օգուտելու նաև ամենաշափաւոր կործակութեանց աէր մարդիկ:

Եթէ բերենք այստեղ օրինակներ յիշուող մեր Ռուսաստանի քաղաքներից, մեզ հետեւ կտանէր: Մեր թերթի-

կի սուղ էջերը ստիպում են մեզ բաւականանալ և առանց օրինակների:

Բայց այդպէս չէ մեր Երևանը:

Քնութիւնը չոայել է մեր քաղաքին ամեն տեսակ յարմարութիւններով, որոնցից միայն պէտք է օգուտէինք մենք:

„Земля наша велика и обильна, но порядка въ ней нѣтъ“.

Այո, ունենք ամեն յարմարութիւններ, բայց չունենք խելացի նախաձեռնողներ և գործադրողներ:

Ձինում ենք ջրանցքը: Մի անգամ շինեցինք և այլ ևս ոչ մի ծախք:

Ձինում ենք կոյուղին: Մի անգամ շինեցինք և այլ ևս ոչ մի ծախք:

Ձինում ենք էլէքտրական կայարանը: Մի անգամ շինեցինք և այլ ևս ոչ մի ծախք:

Ձինում ենք էլէքտրական տրամվայը: Մի անգամ շինեցինք և այլ ևս ոչ մի ծախք:

Բացի, ի հարկէ, այն անհրաժեշտ տարեկան ծախքերից, որոնք պիտի լինեն անշուշտ ամեն մի ձեռնարկութեան կարևոր կարկառանքների (починка) և վարչական պաշտօնեաների ու ծառայողների համար:

Այն ինչ մի անգամ ծախսելով մի որոշ գումար այս կամ այն յիշածս ձեռնարկութեան վրայ՝ յաւիտեանս յաւիտենից պահանջ չի լինի, ոչ ֆիլտրացիայի, ոչ ներս ու դուրս մղող ուժերի ու մեքենաների, ոչ էլէքտրական էլէքտրիկ ստանալու համար բազմածախք յարմարութիւնների, որոնք կրանում են ամենուրէք սկզբնական և թէ տարեկան ահագին ծախքեր, որոնք թանկացնում, ծանրացնում են նրանց կարիքը և ղժարացնում նրանց հասարակութեան բոլոր խաւերի համար գործադրութիւնը:

կայ արդեօք մի երկիր, մի բաղար, որ ունենայ այն մեծ առաւելութիւնները, ինչ ունի մեր Նրեանը:

II.

Ժամանակ է արդէն և անշուշտ հասել է այդ ժամանակը, որ մեր բաղարը, մեր Դուման, մեր բաղարագլուխը մտածեն մեր բաղարին այնպիսի պայմանների մէջ գնել, որ օր օրի վրայ բարգաւաճի, կենդանանայ, շրջանայ և նոյն իսկ Ներսիսեան ու Ամբրիկեան բաղարների շարքն ընկնի իր ջրանցքով, իր կոյուղիով, իր էլէքտրական ոյժով, — լուսաւորութիւնով, վառելիքով, տրամվայով, տէլէֆօնով, իր փողոցների կանօնաւորութեամբ ու սալայատակներով և այլն և այլն և, վերջապէս, դան նրանք օգնութեան քաղաքիս բնակիչներին ամենաաժան գներով (գոնէ ոչ աւելի, քան մինչև օրս ծախսում են) մատակարարելու ջուր, ոյժ, լոյս, վառելիք կամ տաքութիւն:

— Բայց ինչպէս կարելի կլինի հասնել այդ բոլորին, կհարցնէ մեզ մեր ապշած ընթերցողը:

Նրեակայութեան և ցնորքների մէջ չենք ընկնում արդեօք մեր այս առաջարկութեամբ:

Ոչ, կպատասխանենք մենք, այս բոլորն իրագործելի է, չառ չուտ և շատ հեշտ իրագործելի, քանի որ ունենք մենք Զանգուի պէս մի գետ մեր կողքին, մեր բլրի տակ, որը մի անյատակ հարստութիւն է, անսպառելի, կենսական աղբիւր, որի արժէքը միլիարդի կարելի է հաւասարել, բայց որին արհամարհում ենք մենք, որից չենք ուզում, նոյն իսկ լայնաղ չենք անում օգտւել և որին չենք արժան համարում ծառայեցնել մեզ գիտութեան ու նորանոր հնարագիտութեանց ստեղծւած պայմաններով:

Ռուսաստանի ոչ մի բաղար չունի այն հարստութիւնը, ինչ մենք ունենք: Եթէ մեր Զանգուն լինէր փոքր ի շատէ կուտորական բաղարի մօտ, հրաշքներ կստեղծէին այնտեղ, այնպիսի հրաշքներ, որ հազիւ թէ մարդկային երեակայութիւնը կարողանար ձևակերպել:

Բայց մի կողմ թողնենք հրաշքների աշխարհը և մանենք իրական կեանքի մէջ, խօսենք թէ մօտաւորապէս ինչ միջոցներով կարելի կլինի հասնել վերեւում յիշած յարմարութիւններին, թէ ինչպէս պիտի ստեղծենք այդ ամենը և որքան համապատասխան կլինի այդ մեր ոյժերին:

III.

Մեր բաղարը միաժամանակ պէտք է ձևոնարկի մեծ ջրանցքի, կոյուղու, տրամվայի, տէլէֆօնի և որ գլխաւորն է՝ մի այնպիսի էլէքտրական կայարանի (станция) շինութեան, որի զօրեղութիւնը հասնէ ոչ պակաս քան 3000 ձիու ոյժի:

Այդ էլէքտրական կայարանը պէտք է տալ մեր բաղարին լոյս, վառելիք (տաքութիւն) և ոյժ:

Ինչպէս ոյժն ու լոյսը, նոյնպէս և վառելիքը պիտի այնպիսի դրութեան մէջ գնել, որոնցից օգտւեն, ոչ միայն բաղարը իր տրամվայով, լուսաւորութիւնով, մասամբ և տէլէֆօնով, այլ և քաղաքիս բնակիչները, նոյն իսկ ամենաաղքատները հնարաւորութիւն ունենան փոխառնել իրենց նստիւն ու վառելիքը (ցախը), ինչպէս և ածուխը՝ նոյն կայարանից ստացած կնէրգիայով:

Պէտք է հասցնել այն աստիճանին, որ էլէքտրականութիւնը ոչ թէ շրջութիւն համարւի և այն՝ հալուստ-

ների համար միայն, այլ և անհրաժեշտութիւն լինի ամեն-
քի համար և զիւրամատչելի աղքատների համար:

Այս նպատակին կարելի է հասնել մեր յիշած ահա-
զին կայարանի կառուցմամբ միայն:

Յայց մեզ կհարցնեն թէ՛ ինչո՞ւ ենք կապում ջրանց-
քը, կոյուղին, տրամվայը, տէլեֆօնը, լուսաւորութիւնը և
վառելիքը (տաքութիւնը) իրար հետ, իբրև միմիանցից ան-
բաժան գործօններ, քանի որ ջրանցքը և կոյուղին, ինչ-
պէս և մասամբ տէլեֆօնը ոչ մի կապ չունեն էլէքտրական
կայարանի հետ:

Այդպիսի հարցին մենք կապտասխանենք. ինչպէս
առաջինը, նոյնպէս երկրորդը, այսինքն ջրանցքն ու կոյու-
ղին, կաւելացնենք այստեղ նաև տրամվայը, իրենց խիստ
անհրաժեշտութեամբ հանդերձ, պահանջում են մեծամեծ
սկզբնական կառուցման ծախքեր, զգալի և խոշոր գումար-
ներ և որոնք, իրենց տւած հաւանական եկամուտներով,
անվերջ տարիների ընթացքում չեն ծածկել ոչ միայն ի-
րենց վրայ գործ դրած նախնական գումարները, այլ նոյն
խսկ չեն հանի այդ գումարների տոկոսները, սրովհետև
նրանց էկսպլուատացիան միայն կկլանի շատ հազարներ,
գուցէ և աւելի, քան նրանցից ստացած մուտքը կարող էր
լինել: Այն ինչ այդ բոլորը միացնելով էլէքտրականութեան
հետ և ընդհանուր ծախքերն ու եկամուտներն ի մի առնե-
լով, ոչ միայն կծածկեն ծախքերը, գումարների տոկոս-
ները, որոշ և շատ կարճ տարիների ընթացքում այդ գու-
մարների զեղչիւր, հանգցնելը, այլ նաև կտայ մի խոշոր +,
մի պատկառելի եկամուտ մեր քաղաքին, որով կարելի կլի-
նի դիմել քաղաքի մնացած անհրաժեշտ պակասները լրա-
ցնելու, ինչպէս և փողոցների կանոնաւորումը, սալադրոշ-
մը, մեծածախք հիւանդանոցի կառուցումը և այլն և այլն:

Այս բոլորին հասնելու համար՝ նախ հարկաւոր է մի

որոշ ծրագիր կազմել, անհրաժեշտ գումարների շափն ու
քանակը որոշել, աւելացնելով այդ գումարին նաև քաղա-
քիս 100,000 ռ. պարտքը և դիմել փոխառութեան:

Հիմայ դիմենք թւերի:

Տեսնենք թէ մօտաւորապէս ինչ կա՞ծնայ այդ ձեռ-
նարկութիւնը իր բոլոր մասերով, որքան տարեկան եկա-
մուտ կարող է ունենալ և որքան ծախք*):

Պէտք է աւելացնել այստեղ, որ մեր մօտաւոր հաշիւ-
ներից երևում է՝ այդ ձեռնարկութիւնը իրականացնելու և
քաղաքիս պարտքը վճարելու համար՝ անհրաժեշտ կլինի
փոխառութեամբ ձեռք բերել մինչև 800,000 ռուբ.

Պատրաստի ունենալով այդ գումարը պէտք է կա-
ռուցանել միաժամանակ.

1). Արտրուլաղի ջրանցքը, ինչպէս արդէն նախագծւած
է. սա կարժենայ մօտաւորապէս 250,000 ռ.

2). Կոյուղին**), եթէ առաջիմ տարւի միայն երեք
գուզնիաց և թէք փողոցներով քաղաքի մէջ՝ իրբև մագի-
ստրալներ, օրինակ՝ Աստաֆիեվսկայա (սկսած Այդինեան-
ների տնից), Գուրերնսկայա (սկսած Փանահ խանի տան
վերից) և Գարավանտարոյսկայա (սկսած Խուզարաշեան-
ների տան վերից). սրանք միանալով Մլաքօզկայ փողո-
ցում՝ մի մեծ կոյուղիով կանցնեն մինչև քաղաքիս հողերը:
Բոլոր գծերը միասին կլինեն մօտաւորապէս ութ վերստ

*) Մենք մեր այս հաւանական հաշիւներում աշխատել ենք դնա-
հատել ամեն մի մաս աւելի, քան կարող է արժենալ, եկամուտները
պակաս ցոյց տալ, իսկ ծախքերը շատ աւելի:

**) Այս մասին մենք դեռ կխօսենք առանձին յօդաժող:

տարածութիւն. հաշուելով 25 բուրլի սաժէնը, կպահանջէ 100,000 ռ.

3). Տրամվայի էլէքտրականի փոխելու և նոր գծեր աւելացնելու համար, մօտաւորապէս 10 վերստ տարածութեամբ՝ 120,000 ռ.

4). Էլէքտրական կայարանը երկու ձեռք տուրքիններով (մէկը գործող, միւսը պահեստի՝ անակնկալների համար) ոչ պակաս քան 3000 ձիւ զօրեղութեամբ, որից պիտի ստացւի լոյս, ոյժ և տաքութիւն՝ կարժենայ մօտաւորապէս 150,000 ռ.

5). Տէլէֆօնի կայարանը իր ցանցերով և անհրաժեշտ կազմով կարժենայ մօտաւորապէս 30,000 ռ.

6). Կվճարի քաղաքիս վրայ ներկայումս ծանրացած պարտքը 100,000 ռ.

7). Առձեռն կմնայ զանազան անակնկալ ծախքերի կամ յաւելումների համար 50,000 ռ.

Անցնենք հիմայ այն հարցին, թէ որքան հաւանական եկամուտներ կտայ մեր յիշած ձեռնարկութիւնը իր բոլոր մասերով:

1). Ջրանցքը, եթէ ընդունենք քաղաքիս աղգարնակութիւնը, որ 30,000 է, օրական ծախսի մարդագլուխ 3 դոյլ ջուր (այս հաշւի մէջ են մտնում նաև փողոցների ջրելը, դօրքի, բաղնիսների, հացթուխների, ջրային գործարանների և այլն և այլն պահանջները) կարող է տալ տարեկան ոչ պակաս քան 50,000 ռ.

2). Կոյուղին, եթէ օգտւեն քաղաքիս 4500 տնից միայն 500-ը և վճարեն թէկուզ տասական բուրլի տարեկան—5000 ռ.

3). Տրամվայը ներկայումս և ներկայ դրութեամբ տալիս է ընդհանուր մուտք 22,000 ռ.^{*)} (ծախսում է մօտ 24,000 ռ.).

4). Քաղաքը հիմայ ծախսում է լուսաւորութեան համար 13,000 ռ.

5). Ամեն մի տուն ծախսում է իր բնակարանի լուսաւորութեան (նաւթի) համար միջին թւով 2-50 կ. ամսական, իսկ տարեկան 30 ռ.: Եթէ ընդունենք, որ քաղաքիցս միայն 1000 տունը օգտւի էլէքտրական էներգիայից լուսաւորութեան համար, տարեկան մուտք կստացւի 30,000 ռ.

6). Եթէ ընդունենք, որ այդ 1000 տունը ծախսում է երկու վառարանի (փեշի) և մէկ պլիտայի (կամ օջաղի) համար տարեկան երկու սաժէն փայտ 80 բուր. արժողութեամբ, կնշանակէ էլէքտրականի փոխելով այդ ծախքը կստացւի տարեկան 80,000 ռ.: Այս հաշւի մէջ մտնում է նաև հեշտաեռը, ութօյլի և այլ մանր բաների վրայ գործ դրած ածուխն ու փայտը, որ իրական կեանքում բաւական ծախք են խլում ամեն մի տանից:

7). Եթէ քաղաքումս եղած գործարանները, սկսած ամանափորից մինչև ամենամեծը, այն աստիճան աժան ոյժ ստանան մեր կայարանից, որ մի րիչ պակաս նստի, քան իրենց շարժիչ մեքենաների ծախքը, ինչ ասել կուզէ, որ իսկոյն կվաճառեն իրենց մեքենաները և կօգտւեն քաղաքիս կայարանի արտադրած էներգիայից: Ուրեմն հէնց այսպիսի գործարաններից կարող է ստացւել տարեկան ոչ պակաս քան 6000 ռ.

8). Տէլէֆօնից, եթէ օգտւեն միայն 1000 տուն և վճարեն քաղաքին տարեկան թէկուզ 25-ական բուրլի (ու-

^{*)} Իսկ եթէ քաղաքիս չորս ծայրերն էլ տարւին գծերը, ինչպէս նորք, Կոնդ, Դամուրբուլաղ, վակզալ (10 վերստ) անշուշտ կկրկնապատուի եկամուտը:

ընդ տեղերում արժէ 75—120 ռ.). գոյանում է 25,000 ռ.

և 9). Քաղաքը չի վճարի տարեկան 12,000 ռ. պէնի գանձարանին իր 100,000 ռ. պարտքի համար:

Այս մօտաւոր հաշից երևում է, որ յիշած ամբողջ ձեռնարկութիւնից՝ իր բոլոր մասերով և իր 100,000 ռ. պարտքի վճարումից տարեկան մօտաւոր կարող է ստացել 243,000 ռ.:

Հիմայ էլ հաշւենք մօտաւոր տարեկան ծախքերը:

1). Զրանցքի էքսպլուատացիան և կարելի կարկատանքը կարող է հասնել մօտ 15,000 ռ.

2). Կայտղին ոչ մի ծախք չունի, բացի կարկատանքից, որը միջին թւով կհաշւենք 3000 ռ.

3). Տրամվայի Լիսպլուատացիան և կարելի կարկատանքները՝ 15,000 ռ. *)

4). Էլէքտրական կայարանը իր կարկատանքով և վարչական կազմակերպութեամբ 25,000 ռ.

5). Տէլէֆօնի վարչութիւնը և կարկատանքը 10,000 ռ.

6). 800,000-ի տարեկան տոկոսը 6-ով՝ 48,000 ռ. իսկ զեղջը՝ 40,000—88,000 ռ.

Այս հաւանական հաշւից երևում է, որ ամբողջ ձեռնարկութեան ընդհանուր ծախքը կարող է լինել մօտաւորապէս 156,000 ռ.

Ուրեմն, հանելով ծախքի մուտքից, քաղաքը կարող է դուռ արդիւնք ստանալ տարեկան 87,000 ռ.

*) Հանում ենք ներկայումս եղած ծախսից մօտ 10,000 ռ. ձիերի և նրանց պահպանման ծախքերը:

Իսկ եթէ այս 87,000 ռ. էլ չստանայ, ինչ կկորցնի քաղաքը: Միայն հաստատապէս կարելի է ասել այն, որ նա կգտնի 15 տարւայ ընթացքում յիշած ամբողջ ձեռնարկութիւնը և վճարած պէնի իր 100,000 ռ. պարտքը, իրենից չզնեւում և ոչ մի կոպէկ:

V.

Միջանկեալ և ի դէպ աւելացնենք այստեղ նաև կողմնակի հաւանական ծախքերի և արդիւնքների մասին, քանի որ մենք պատրաստի կունենանք էլէքտրական կայարանը 3000 ձիու զօրեղութեամբ:

Մենք կարծում ենք, եթէ քաղաքը յիշած փոխառութեան գումարին աւելացնի ևս 200,000 ռ., այն դէպքում կարելի կլինի չինել նաև էլէքտրական տրամվայ մինչև Վաղարշապատ, ինչպէս և լոյս և տարութիւն մատակարարել Էջմիածնի միաբանութեան ու ձեռնարանին և, որ զփաւորն է, այժմ անցկացնել մինչև Սև ծովը և Երևանից ջուր հանել ու ոռոգել Էջմիածնի և նրա շրջակայքի գիւղօրէից տուրի քան 3000 դէստաւին անջրդի հողերը:

Մտանազէտների կարծիքով այս տրամվայը կարժեանայ մօտաւորապէս 180,000 ռ., իսկ ջրաբարձութիւնը—40,000 որ ընդամենը կանէ 220,000 ռուբ: Սրա պակաս 20,000 ը կարելի է լրացնել մեր յիշած (գլուխ IV-ում) առ ձեռն 50,000 ռ. գումարից:

Իսկ ինչ եկամուտ կարող է տալ այս ձեռնարկութիւնը:

Փորձենք և այս հաւանական թւերով ձեռնարկել:

1). Եթէ Երևանից մինչև Վաղարշապատ բաց թողնել օրական մէկ վագօն, այնտեղից էլ մինչև քաղաքն իոյնպէս մէկ վագօն մարդատար և միայն մէկ վագօն ապրանքատար,

եթէ ամեն մի վագօն օրական չորս անգամ գնայ
գայ, այսինքն 12 անգամ, և

եթէ հաշւներ ամեն մի գնացքը կամ վերադարձը
միջին թւով 5-ական բուրքի,—

օրական եկամուտ կարող է ստացուի 60 ռ., ամսա-
կան 1800 ռ. և տարեկան 21,600 ռ.

2). Վանքի և ձնմարանի խնայէս և Վաղարշապատի
մի քանի բնակիչների լուսաւորութիւնը՝ մօտաւորապէս
3000 ռուբ.

3). Նոյն տեղերի վաւելիքը (փեշերի և պիտաների)
մօտաւորապէս 7000 ռ.

4). Եթէ վանքի և շրջակայքի հինգ գիւղօրէից ան-
ջըղի հողերին ջուր մատակարարելի, հաշւելով ամեն մի
գէսեաւին ուղղելու վարձ տարեկան (4-5 ամիս միայն)
15 ռ.—45,000 ռ-

Ընդամենը հաւանական եկամուտ կլինի 76,600 ռ.

Ո՛րքան ծախք կարող է լինել:

1). Օրական ամեն մի վագօն կունենայ մի վատման
— երեք հոգի. նոյնքան էլ նրանց փոխարինելու համար. 6
հոգուն 3000 ռ.

2). Մէկ կայարան երևանում և մէկ—Վաղարշապա-
տում թէ հսկելու և թէ տոմսակներ վաճառելու համար և
մէկն էլ Փարաքար գիւղում, իբրեւ հսկիչ երթեկից վա-
գօնների—1500 ռ.

3). Կարկատանքներ թէ գծերի, թէ լուսաւորութեան
և թէ ջուր մատակարարող խողովակների ու նստօսների—
10,000 ռ.

4). Աղմինիտարացիան և միւս մեծ ու ստորին ծա-
ռայողները այդ երեք ձեռնարկութեանց—10,000 ռ.

5). Դրամագլխի տոկոսը 12,000 ռ. և հանգչները
10,000 ռ. տարեկան—22,000 ռ.

Ընդամենը հաւանական ծախք՝ 46,500 ռ.

Գնշանակէ այս ձեռնարկութիւնն էլ իր մասերով
կտայ տարեկան զուտ արդիւնք մօտ 30,100 ռ.

Եթէ հիմայ մի աշրի բնկնող օգուտ չէ սա, դոնէ,
յամենայն դէպս, վնաս էլ չէ. բայց 15-16 տարուց յետոյ
այդ ամենը կմնայ զուտ աշխատանք մեր քաղաքին՝ տարե-
կան 50-60,000 եկամուտով: 2է կարող միթէ մինչև այդ
ժամանակ և այնուհետեւ եկամուտները նաեւ կրկնապատուել:

Բայց մենք դառնանք սա այժմ միայն երևանի վե-
րաբերեալ ձեռնարկութեան:

VI.

Ուրեմն, այսպէս թէ այնպէս, 15-16 տարուց յետոյ,
քաղաքը, բացի այն, որ վճարած կլինի 800,000 ռ. փոխա-
ռած գումարը և իր 100,000 ռ. պարտքը, (որը հակառակ
դէպքում երբէք չէր կարող վճարել, քանի որ տարեց տա-
րի կաւելանար և կբաղմագատուէր պետական տոկոսները
(пенн) ու հրէշաւոր գումարների կհասնէր և քանի որ քա-
ղաքիս եկամուտները երբէք չեն արդարացնի իր սեփա-
կան ծախքերը), այլ և կարող են շինուի տարեկան աւելա-
ցած եկամուտներով (87,000 ռ.) և հիւանդանոցը, որ ա-
ւելի քան անհրաժեշտ է, խնայէս և կանոնաւորաւ և սա-
լայատակաւ, եթէ ոչ բոլոր, գոնէ շատ ու շատ փո-
ղոցները*):

Իսկ եթէ քաղաքը կթափէր իր ամբողջ պարտքը իր
տոկոսներով,—եկամուտը կդառնար տարեկան 178,000 ռ.
(բայց չէ որ կարող է կրկնապատուել էլ):

*). Այս փողոցների մասին էլ կիսօսենք առանձին յօդաւածով:

Այսպէս ուրեմն՝ իրականացնելով չիշեալ ձեռնարկութիւնը իր բոլոր մասերով՝ քաղաքը հնարաւորութիւն կունենար էլէքտրական լուսաւորութիւնը և տաքութիւնը իր խիստ ցանցերով, ինչպէս և արամվայը, հասցնել քաղաքիս ամեն ծայրերը, ամեն թաղերը. օրինակ նորը քաղաքամասը, Կոնդը, Դամուրբուլաղը, վաղաւրդ:

Կարող կլինէր նոյն իսկ մեր ջրանցքի աւազանից նստօսով ջուր մղել դէպի նորը, Կոնդ և այն տեղերի բնակչութեանցն էլ մաքուր, անարատ ջուր մատակարարել:

Կարող կլինէր իր ջրանցքի ծորակների թիւը կրկնապատկել, եռապատկել, որպէս զի քաղաքացիներս օգուէինը աւելի յարմարութիւններով:

Կարող կլինէր ժամանակի ընթացքում իջեցնել մի-նիմուսի բնակիչներիցս ստացած իր աւուրքերի (ДОХОДЫ) բանակները, իսկ մի քանիսները բոլորովին վերացնել:

Վերջապէս կարող կլինէր ձեռնարկութեան ամեն մի մասերի տարեկան վճարն էլ այն աստիճանի աժանութեան հասցնել և գործն այնպիսի հիմքերի վրայ դնել, որ քաղաքիս 4500 եղած տներն էլ, առանց բացառութեան, հնարաւորութիւն ունենային օգտւելու մեր Զանգուի և ժամանակակից գիտութեան ու հնարագիտութեանց բարիքներից:

Եւ մեր Զանգուն կարող կլինի մեր քաղաքին առաջի բայրը, ինչպէս և կարող կլինի, կարեւոր դէպքում, առաջ մեզ 10,000 և աւելի ձիւս այժ, եթէ մի օր առաջ Կոնդի կարերն էլ զգալու լինեն:

VII.

Մենք մեր այս յօդածներում կարելոյն չափ մանրամասն կերպով գրեցինք քաղաքիս անտեսական զրութիւնը ապահովելու մասին, քաղաքիս բարգաւաճման և բարեկեցութեան մասին, ինչպէս և քաղաքացիներիս համար ամեն

հնարաւոր յարմարութիւններ տեսնելու մասին, և համարապարտեալ բարեւաւելու մասին, բոլորովին անհրաժեշտ բոլորն ինչ նշանակութիւն կունենայ քաղաքիս կյանքի և բնակչութեանս առողջապահական զրութեան նկատմամբ:

Մենք կուզէինք այս մասին էլ մի երկու խօսք ասել հարեանցօրէն, թուուցիկ կերպով, թողնելով աւելի մանրամասն զննութիւնը մեր մասնագէտներին, բժիշկներին:

Մեզ քաջ յայտնի է, թէ վարակիչ հիւանդութիւնները երեւալիս (որ շատ սփէպ է մեզանում) ինչ արագութեամբ են տարածուում քաղաքիս ամեն մասերում և որքան զոհեր են տանում:

Մեզ յայտնի է շատ լաւ, որ մալիտրիան ինչ աստիճանի խորունկ բուն է դրել մեզանում, որ տարեկան տասն երկու ամիս տիրապետում է քաղաքում և սպառաւեցնում բնակչութեանս ամիսներով, տարիներով:

Մեզ յայտնի է, որ ամառան չոգերն ու թողը ինչ դեր են կատարում մեզանում և աչքացալը ինչ աստիճանի յամառութեամբ շարունակում է իր վնասակար քայքայիչ դերը կատարել համարեա ամեն մի տան մէջ:

Մեզ յայտնի է նոյնպէս, թէ ճանճն ու մժեղը, մոծակն ու մկը որպիսի բազմանալու առատ նիւթ ունեն քաղաքում, ինչ աստիճանի անհանգստութեան, նոյն իսկ տանջանքների են հասցնում բնակչութեանս իրենց խայթոցներով, իրենց վրդովեցուցիչ յամառութեամբ և ինչպէս են նրանք աղաղակով օգտաւատում վարակումները հիւանդներից առողջներին:

Ահա այս բոլորի առաջը, եթէ չի կարելի լինի հիմնովին առնել, կարելի է գոնէ հասցնել միևնույն:

Որովհետեւ

եթէ մենք ունենանք մաքուր, անապական, առողջարար ջուր գործադրութեան համար,

1003
(19453)

687-2005

եթէ կոյուղին կարելոյն չափ մտցնել քաղաքումս, որով ջրի ղորութեամբ իսկոյն կմարըւնն ամեն մի մարդու արտաթորութիւններէց արտաքնոցները,

եթէ նոյն կոյուղու միջոցաւ անմիջապէս դուրս կմղեն քաղաքիցս լացքաշրերը, աղտաջրերը, աղտեղութիւնները, եթէ տներից ու խոհանոցներից դուրս եկած ղիբիւները, աւելցուկները, փտող, անպէտք առարկաները դուրս կտարւնն ամենայն չաբաթ այնպէս, ինչպէս մենք ասել ենք արդէն Ծրագ. ՕԵ-ի անցեալ տարւոյ № 58-ի մէջ և շարունակ այդ ամենը կուտակւած չեն մնայ ամիսներով ու չեն առաջացնի փտումն և վարչահոտութիւն,

եթէ մեր էլէքտրականութիւնը դուրս կվճնդէ ցախն ու ածուխը մեր տներից և կազատէ մեզ ծխից ու մխից, վառարանները (փէչէրը) անժամանակ փակելուց և հեշտաեռները անժամանակ ներս բերելուց առաջացած ածխահոտից (угарь),

եթէ նոյն էլէքտրականութիւնը մեր տներից դուրս կվճնդէ նաև նաւթային լուսաւորութիւնը, որով մենք կորցնում ենք մեր սենեակների ածխածինի մեծ մասը և ընդհակառակն աւելացնում ենք ածխաթթւումը, կամ ապականում ենք մեր անդգուղութեամբ մեր սենեակների օդը անկանոն վառած լամպաներից առաջացած հոտով, ծուխով ու մուրով (копоть),

եթէ պարբերաբար կմաքրւեն մեր փողոցները, կջրւեն օրը 3-4 անգամ և չեն թողնի թողի դարգանալուն, իսկ մեր Երևանի փրկարար քամին կանցնի իր սովորական ընթացքով քաղաքիս վրայով, միջով և կմաքրի օդը

և այսպէս հաղար ու մի «եթէ»-ների առաջը հնար կունենանք առնելու մեր այս մեծ ձեռնարկութեամբ,

այն ժամանակ զրականապէս կարելի է ասել, որ մեր քաղաքը մի այնպիսի առաջադիմութիւն կունենայ, մի

այնպիսի կլիմայական և առողջապահական ներդաշնակութիւն կստանայ, որին կնախանձեն շատ ու շատ կուլտուրականապէս զարգացած ու առաջագիմած քաղաքները և մեր քաղաքը օրինակելի կդառնայ շատ շատերի համար:

Այո, այս բոլոր մեր ասածները ֆանտազիաներ չեն, ինչպէս շատ գեհիկներ տրամադիր կլինեն կարծելու. այս բոլորը հեշտութեամբ իրագործելի են և այն ոչ ոչ քան մի երկու տարւոյ ընթացքում,

եթէ միայն հաստատուն կամք, անշեղ ցանկութիւն լինի մեր քաղաքի վարիչների կողմից:

VIII.

Ի՞նչ է մնում անելու:

Մեր քաղաքի ղեկավարներին մնում է միայն մեր այս առաջարկութեան մասին լուրջ մտածել, թերահաւատութեամբ չվերաբերել այս բոլորին, հարց բարձրացնել Դումայում այս կենսունակ խնդրի մասին և ըսկսել գործը, բանի որ այդպէս են թելադրում մեզ մեր գիտակցութիւնը, ժամանակակից գիտութիւնը, մեր քաղաքի աստածատուր ղիւքն ու մեր Զանգի բնութիւնից օժտւած վերէնի վար հոսող ընթացքը:

Եթէ մեր քաղաքի հայրերը բանի տեղ չեն դնում քաղաքիս կլիմայական և առողջապահական բարւոքման անհրաժեշտութեան խնդիրը, պէտք է մտածեն գոնէ նրա տնտեսական դրութեան մասին:

Եթէ առաջինը նրանց համար նշանակութիւն չունի, պէտք է նշանակութիւն ունենայ անշուշտ երկրորդը:

Թէ առաջինը և թէ երկրորդը անհրաժեշտ են, իբրև մէկը միւսին լրացնող, մէկը միւսին ապահովող գործօններ:

Այս են պահանջում մեր քաղաքի ու բնակչութեանս

և անտեսական, և կլիմայական, և անողջապահական, և նոյն իսկ բարոյական շահերը:

Այս ենք պահանջում և մենք:

Եւ մեր իրաւասունները պարտական են ընդառաջ զնալու այդ պահանջներին ու շահերին, եթէ իրօք նրանք զգում են իրենց բարոյապէս պատասխանատու իրենց ընտրողների առաջ, իրենց ամբողջ յոյան ու ապագան նրանց վրայ դնող հասարակութեան առաջ, քաղաքիս ազգաբնակչութեան առաջ...

Դրանցից զոհաբերութիւն չէ պահանջում. պահանջում է միայն ջերմութեամբ կաշիւ խնդրին և գործը դնել մի հաստատուն հիմքի վրայ. — և ուրիշ ոչինչ:

Դրա համար հարկաւոր է միայն. —

հարցը Դումայում գրականապէս վճռելուց յետոյ՝ անմիջապէս ընտրել մի խորհուն և եռանդուն մասնաժողով իրաւասուններից, հրաւիրել մի քանի մասնագէտ ճարտարապետներ (թէկուզ վարձով), մանրամասն քննել ամբողջ ձեռնարկութիւնը իր բոլոր մասերով, կազմել մի ընդհանուր ծրագիր, մատեմատիկական հաշիւներով ճշդել ամեն կետերը, որոշել ամեն մասի արժէքը և այդ բոլոր մասերի գումարները ի մի գումարել, եզրափակել այդ ամբողջ ձեռնարկութեան ճիշտ արժէքը և տպա այս բոլորի մասին գեղուցանել Դումային:

Դումայի հաւանութիւնն ու իշխանութեան պատշաճաւոր թոյլտուութիւնն ստանալուց յետոյ՝ բանակցութիւններ սկսել բանկերի կամ յայտնի ընկերութիւնների և կամ որոշ կապիտալիստների հետ և ձեռք բերել փոխառութիւն:

Ապա զիմիկ Ռուսաստանի կամ արտասահմանի յայտնի ընկերութիւններին, կամ ամբողջ ծրագրի գլխաւոր կետերը յայտարարելով ամեն աչքի ընկնող լրագրներում (Ռուսաստանի և արտասահմանի), հրաւիրել ցանկացողներ-

րին այս բոլորն իրագործելու մրցութեան և պայմանաւորւել այն ֆիրմայի հետ, որի վստահութիւնն ու առաջարկութիւնը ամենաձեռնտուն կլինի քաղաքիս համար:

Գործը վերցնող ընկերութեան պարտականութիւնը պէտք է լինի կառուցանել ձեռնարկութեան բոլոր մասերը միաժամանակ, կարգ ու սարգի տակ զնել, կանոնաւորել ամեն ինչ, դեռ մի երկու կամ երեք տարի էլ քաղաքի համար վարել ամբողջ գործը և ապա արդէն՝ կազմ և պատրաստ յանձնել քաղաքին ամբողջ ձեռնարկութիւնը:

Եթէ ներկայումս Թիֆլիզը կարող է մտածել մինչև իսկ 50-55 միլիօն փոխառութեանց մասին քաղաքի պետքերի համար և արդէն երեք միլիօնի փոխառութիւնն յաջողեցրել է, ինչի մեր քաղաքը չէ կարող մտածել, հոգալ, իրագործել թէկուզ մէկ միլիօնի փոխառութիւնը:

Եթէ Բագուի „Օլէում“ ֆիրմայի ղեկավարներից մէկը, — պ. Տվիդ (որ միևնոյն ժամանակ անգլիական երեք խոշոր ֆիրմաների ներկայացուցիչն է) կարող է առաջարկել Բագու քաղաքին հինգ միլիօն փոխառութիւն կնքել իր առաջարկած ֆիրմաներից, ինչի նայն Տվիդը չէ կարող թէկուզ մէկ միլիօնի փոխառութիւն իրագործել մեր քաղաքի համար, դեռ աւելի ձեռնտու պայմաններով ու տոկոսներով, քան մենք ենք նախատեսել:

Եթէ նոյն Բագուն կարող է 28 միլիօն փոխառութիւն անել միմիայն մի հատիկ ջրանցքի կառուցման համար, ինչի մեր Երևանը չի կարող մի ողորմելի 800,000 կամ թէկուզ մէկ միլիօն փոխառութիւն անել և այն ոչ միայն մի հատիկ ջրանցքի համար, այլ մի շարք անհրաժեշտ և արդիւնաւոր կառուցումների համար:

Միթէ կարող է կատկած լինել դրա մասին:

Մեր քաղաքի այսպիսի բազմակողմանի ձեռնարկութիւնը ունի և իր ոչ պակաս կարևոր կողմը. այն է՝ նախ

այդ գործերում կունենան մի կտոր հաց, ապրուստ քաղաքիս բնակիչներից շատերը և ապա՝ անդեր, պաշտօններ կունենան մեր քաղաքի այն սրգիները, որոնք ուսանում են ճարտարագետական մասնաճիւղերը՝ հէնց իրենց բնակավայրում և ստիպւած չեն լինի իրենց բազըը որոնելու օտար, հեռաւոր երկրներում:

Վ Ե Ր Զ Ա Ր Ա Ն

Այս բոլորն ինչ մենք առաջարկում ենք մեր քաղաքի ղեկավարներին ու հայրերին, անշուշտ շատ պակասաւոր կողմեր կունենան, քանի որ մենք մասնագէտ չենք և չենք կարող դիմել մատեմատիկական մանրակրկիտ թւերի, ճշտութիւնների, հետազօտութիւնների և ապացոյցների:

Մեր բերած թւերը, մեր բերած կարծիքները, մեր ենթադրութիւնները թուուցիկ են և հեռանք ոչ թէ խոր ուսումնասիրութեան, այլ—գոյութիւն ունեցող բաղմամբիւ օրինակների ու փաստերի, գուտ շրջահայեցողութեան և ոչ պակաս հաւանականութեան:

Մենք միայն դնում ենք մեր հասարակութեան, մեր Դումայի առաջ այս կենսունակ խնդիրը, որի համար արժէ մտածել, արժէ գլուխ ցաւեցնել:

Անուրանալին այն է, որ այս ամենը ձեռք բերելու համար, քաղաքը օրինակելի դարձնելու համար, նրա առողջապահական և անառնական դրութիւնը բարձրացնելու համար, քաղաքացիներիս այսպիսի յարմարութիւններ տալու համար, ոչ միայն 800,000 կամ մի միլիօն, այլ կրկնակի, եռակի փոխառութեանց կարելի է դիմել, քանի որ գործը հէնց սկզբից անվստ է, (չենք ասում լիուրի օգտաւէտ), քանի որ մեծ ապագայ ունի, քանի որ կարելի կլինի հանգ-

ցնել այդ փոխառութիւնը մի երկու տասնեակ տարիների ընթացքում իր տոկոսներով:

Բայց ցաւում ենք, որ մենք սովոր ենք շարունակել այն, ինչ որ կայ, նոյն նահապետական ձեռով ու կարգով: Մենք երբէք չենք ձգտում դէպի լաւը, դէպի կատարեալը, դէպի լուսաւոր երկրների մեծ քայլերով առաջ գնացող կուլտուրան:

Մենք անսովոր ենք նորանոր նտխաձեռնութեանց ու ձեռնարկութեանց:

Մենք կարող ենք այն ժամանակ միայն կուլ տալ մեր ուտելիքը, երբ արդէն ծամած կգնեն մեր բերանները...

Ո՞վ կարող էր երեակայել, որ մեր քաղաքը էլէքտրական լոյս կունենար:

Ո՞վ կկարծէր, որ էլէքտրականութիւնը կարող էր յաջողութիւն և պահանջ դանել մեր Երևանում և այսպէս իրար ձեռքից կիւլէր... այն ինչ մի ինժ. Գիրակոսեան և մի ինժ. Դիւնան իրենց շատ սահմանափակ գումարներով ու միջոցներով, բայց կամրի հաստատուն որոշմամբ, բուն եռանդով և մասնագիտական հիմունքներով գինւած՝ ապացուցեցին այդ և այսօր մի անվիճելի փաստ է դրած մեր առաջ:

Եթէ ամեն մի անհատ իր մասնաւոր կեանքում չէ ձգտում դէպի առաջ, դէպի կատարեալ զարգացում, չէ մտածում իր դրութիւնն ապահովել, իր եկամուտը, իր անունը բարձրացնել, օգտակար լինել թէ իրեն և թէ հասարակութեան համար,—նա խեցգետինի նման յետ ու յետ կեղծայ: Նրան մեռած պիտի համարել: Նրան պէտք է ջնջել մարդկութեան ցուցակից:

Եթէ մի քաղաք չէ ձգտում դէպի առաջ, չէ մտածում իր քաղաքացիների բարօրութեան մասին, իր անառնական, բարոյական ու առողջապահական դրութեան բարւոքման

մասին, այլ բառականում է նրանով, ինչ որ կայ և իր գոյութիւնը պահպանում է կեղեքելով և ոչինչ չտալով իր բնակիչներին՝ այդպիսի քաղաքներն իրաւունք չունեն քաղաք համարւելու: Դրանք պէտք է ջնջւեն առաջադիմութեան ձգտող քաղաքների շարքից:

Անկասկած կգտնեն մեզանից շատերը, որոնք կվիրաւորեն մեր այս վերջին խօսքերից, կամ մեր այս մի շարք յօդածների վրայ կնայեն իբրեւ մի յաջող ֆէյքթէրկի (ֆըշնալի) վրայ. ժպիտով, գուցէ և արհամարհանքով կկարդան մեր այս յօդածները, ուստպիա, ֆանտազիա կհամարեն այս ամենը և ձեռքի մի հեգնական շարժումով բարձի թողի կանեն բոլորը, իբրեւ անիրագործելի ծրագիր:

Թող այդպէս լինի: Մենք չենք զարմանալ:

Խաւարը՝ խաւար է, քանի որ լոյս չկայ: Մի փոքրիկ լուցկի իր վառւած գլխով՝ խորտակում է իր շուրջը խաւարը: Ճշմարիտ լոյսին ոչ մի խաւար չէ կարող խորտակել: Լոյսը կարող է ժամանակաւորապէս մթնել, բայց ոչ խաւարել:

Մենք չենք խոնարհիլ այն խաւարի առաջ, սրի սև մթութիւնը կարող է խորտակել մի լուցկի:

Իսկ այդպիսի լուցկիներ մենք շատ կունենանք:

Ժամանակն ինքը՝ խաւարին խորտակող մի վառ աշտանակ է:

Կգայ այդ ժամանակը և հեւնւ չէ այդ ժամանակը, երբ մեր ուստպիա համարւած առաջադիմութիւնը կդառնայ իրականութիւն:

Մենք ամբողջապէս հաւատում ենք դրան:

Յաւում ենք միայն, որ այս ամբողջ ձեռնարկութիւնը մաքր կամ միւս օրը կարող է ընկնել մասնաւոր մարդկանց, մասնաւոր ֆիրմաների կամ ընկերութիւնների ձեռքը և

կշահագործւի անշուշտ ի վնաս քաղաքի և քաղաքացիներին շահերի:

Բայց յամենայն դէպս հաւատալիք է, որ նաև, ժպիտով չեն նայի, ուստպիա, ֆանտազիա չեն համարի մեր այս ամբողջ ծրագիրը՝ գործին տեղեակ մարդիկ, աշխարհատես, ինտէլիգէնտ, զարգացման մի որոշ աստիճանի հասած մարդիկ, խոհուն, հեռատես և բարեմիտ մարդիկ, ինչպէս և մասնագէտ և ճարտարապետ մարդիկ:

Ահա այն լուցկիները, որոնք պիտի խորտակեն իրենց չըջապատած խաւարը:

Ուստի և դիմում ենք սրանց—մեր քաղաքի հարազատ այս որդիներին—արձագանգ տալ մեր ձայնին, յայտնել իրենց կարծիքները, իսկ պպ. ճարտարապետներին ու մասնագէտներին՝ ճշգել ամեն ինչ մատեմատիկական պրոյեկցիայի թւերով ու եզրակացութիւններով և լեզւով ու գրչով առաջ մղեն այս հարցը:

Մեր ճարտարապետների, մասնագէտների և կարող անձանց այս առթիւ գրութիւններին, լինեն գրւած ոսերէն թէ հայերէն լեզուներով, այդ միևնոյնն է, մենք խոստանում ենք տեղ տալ մեր թերթիկում, որքան և արձակ ու բազմակողմանի կամ զիտական հետազոտութիւններով ուսումնասիրւած լինեն:

Թող չհաւատացողը՝ չհաւատայ, հեգնողը՝ հեգնի, թող նոյն իսկ ցնդաբանութիւն համարեն չկամներն ու գոհակները,—այդ միևնոյնն է:

Մենք մեր ասելիքը պէտք է ասենք, պէտք է նորոգենք, պէտք է կրկնենք... պէտք է կարելոյն չափ յառաջ մղենք այս հարցը:

Վճիռն ապագայինն է:

Ինչպէս այսօր, նոյնպէս և միշտ մեր ամենիս նշանաբանը (դէվիզը) պէտք է լինի.—

Քաղաքը բաղաձայններէս համար:
Բայց յամենայն դէպս՝ ոչ թէ քաղաքացիներս քաղա-
քի համար: Եւ յանձնարարեալ մասնակցութեամբ
երջանիկ է այն քաղաքը, երբ նրա ղեկավարներն էլ
այդ միակ նշանաբանով կառաջնորդուին:

(Յաւելած *):

ՄԵՐ ԿՈՅՈՒՂԻՆ

Թերթիս 26 №-ում տարոյս մենք խոստացել էինք
խոսել մեր ապագայ կոյուղու մասին. ուստի և այսօր փոր-
ձենք պարզաբանել մեր „Անհրաժեշտ ձեռնարկութիւն“
յօդածների այդ ճիւղին վերաբերեալ մեր ասելիքը:

Կոյուղու կառուցումը այնպէս, ինչպէս ընդունում է
գիտութիւնը կամ դրան վերաբերեալ գրականութիւնը՝ ան-
հնարին է մեր քաղաքին երբ և իցէ իրագործել:

Այդպիսի կոյուղին, ըստ նախագծի ճարտ. Չախմախ-
սազեանի արժեքնում է միլիօններ. (մօտ 3 միլ.):

Ընդունենք, այդ միլիօնները պիտի ծախսուեն մի քա-
նի տասնեակ տարիների ընթացքում. այսինքն, աւելի շուտ
անվերջ տարիների ընթացքում և տարեկան պիտի ծախ-
սել մօտ 50 կամ 100,000 ռ.

Իսկ ունի՞ արդեօք մեր քաղաքը մի այդպիսի գումար
կամ կողմնակի տարեկան աւելորդ եկամուտ, որ չարունակ
և պարբերաբար դնի կոյուղու վրայ:

Եթէ քաղաքն ունի,—այդ դէպքում մեզը կլինի, որ
բարձի թողի անի յիշած ճարտարապետի ծրագիրը և չհե-
տևի գիտութեան վերջին խօսքին:

Իսկ եթէ քաղաքը հազիւ իր գլուխն է պահում և դեռ
պարտքի տակ ճնշւած է՝ շնորհիւ նրա ղեկավարների ան-
հեռառես ուղղութեան, այն ժամանակ ինքն ըստ ինքեան

*) Տես Յրաք. 06-ին №№ 42 և 43 տարոյս:

այդպիսի ծրագիրները կմնան առանց գործադրութեան, ուրեմն և առանց հետեանքի:

Պէտք է ի նկատի առնել և այն զխտուր հանգամանքը, որ մեր բաղադրը խիտ բնակութիւն չունի, փուլած է բաւականին մեծ և ազատ տարածութեան վրայ և համեմատաբար սղմած է իր կենտրոնում միայն:

Ուրիշ քաղաքներ նոյն տարածութեան վրայ, ինչպիսին մեր Երևանն է, ունեն 100-150 հազար և աւելի բնակիչներ, այն ինչ, մեր բնակչութիւնը հասնում է 30,000-ի միայն. որովհետև մեզնում ամեն մի տուն իր մի կամ երկու փոքրիկ բնակարաններով օգտւում է լայն բակերով, պարտէզներով ու նոյն խոկ այգիներով:

Իբրև օրինակ վերցնենք Աստաֆեան փողոցը, որի երկայնութիւնը մօտ երեք վերստ է, բայց ունի իր աջ և ձախ կողմերին ընդամենը 130 բնակութիւն կամ տուն, իսկ կենտրոնական մասում,—մինչև Կաթողիկէ եկեղեցին՝ 80-ից աւելի և մինչև Այդինեանների տունը, որ հազիւ մի վերստ լինի, աւելի քան 100 տուն:

Ի՞նչ միտք ունի, ուրեմն, կոյուղու գիծն անցկացնել այդ փողոցի ամբողջ երկայնութեամբ և ի՞նչ եկամուտ կարող է տալ քաղաքին մի այդպիսի գիծը, որ հանէ ոչ թէ իր վրայ դրած ծախքը, այլ գոնէ այդ գումարի տոկոսը. կամ կարճդ է արդեօք ստանալ իր տարեկան կարկատանքի համար գործ դնելիք անհրաժեշտ գումարը:

Մենք կարծում ենք, միանգամայն ոչ:

Բայց կոյուղին նոյնքան անհրաժեշտ է մեր քաղաքի համար, որքան և ջրանցքը:

Ջրանցքն, անշուշտ, պէտք է լինի կանոնաւոր շինւած, նորագոյն տէխնիկայի ամեն մի պահանջներով, քանի որ նշանից ստացւած ջուրը մենք գործադրում ենք մեր բնակարաններում ամեն մի կենսական անհրաժեշտութեան

համար, վերջապէս, մենք նոյնութեամբ խմում ենք այդ ջուրը ամենայն օր, գուցէ և ամենայն ժամ: Իսկ ինչ վերաբերում է կոյուղուն՝ նա պիտի մաքրէ միմիայն մարդկային անպէտք արտադրութիւնները իր բոլոր տեսակներով:

Ինչպէս ասացինք՝ գիտութեան և տէխնիկայի որոշ պահանջներն անհնարին են մեզ իրագործել կոյուղու վերաբերմամբ, ինչպէս և անհնարին է ամբողջ քաղաքում միաժամանակ և քաղաքի հաշուով կոյուղու ստորերկրեայ լեռովակները տարածել, չունենալով անհրաժեշտ դրամագլուխը:

Այսպիսի ցանկութիւնները աւելի շատ խոչնդոտ կլինեն յաւիտեան կոյուղի ունենալու հնարաւորութեանը և մենք, եթէ խիստ հտեհալու լինենք այդ պահանջներին ու ցանկութիւններին, պէտք է ընդ միշտ ձեռք քաշենք այդ մտքից:

— Իրաւացի կլինի արդեօք:

— Ոչ:

— Վայրենութիւն չի լինի արդեօք այդպիսի եղբակացութիւնը:

— Անշուշտ:

Մեզ անհրաժեշտ է ունենալ կոյուղին և առանց ուշացնելու:

Մեր կոյուղին պէտք է չինւի աւելի սահմանափակ գծերով և շատ աւելի ձեռնառու միջոցներով:

Մեզ պէտք է հնարաւորութիւն տալ գետնի տակով անցկացնելու մեր աղտոտ ջրերն ու ապականութիւնը, գոնէ քաղաքի խիտ բնակութեան մասերում:

Մեզ հարկաւոր է, որ քաղաքն առ այժմ գոնէ երեք զուգահեռական գծեր անցկացնի քաղաքի թէք դրութեամբ, և այնպէս, ինչպէս յիշել ենք մեր այդ առթիւ յօդւածում (տես № 26, IV գլուխ), այսինքն՝ Աստաֆեան, Գուրկին-

սկայա և Կարավանսարայսկայա փողոցներով և այն կետերից սկսած, որոնցից սկսում է համեմատաբար քաղաքիս խիստ բնակչութիւնը:

Վատ շէր լինի, եթէ քաղաքը հնարաւորութիւն ստեղծէր մի գիծ էլ անց կացնելու Արմանսկայա փողոցով, որի աւելացնելովը հազիւ մեր նախատեսած ութ վերստը լրանար և որի շուրջը նոյնպէս խիտ է բնակութիւնով:

Ջաբար Գէորգեանի շինած կոյուղին մեզ կարող է լաւ օրինակ լինել, որն արժեցել է նրա վրայ ստժէնը 10 թէ 12 ռուբ. միայն:

Քաղաքը, ծախսելով մի անգամ, օրինակի համար 100,000 ռ. այդ 3-4 գծերի վրայ, հէնց առաջին տարւանից կստանար մի որոշ եկամուտ նրանց աջ և ձախ աներից և կհանէր գոնէ նրանց կարկատանքի և անհրաժեշտ ծախքերը:

Իսկ ինչ վերաբերում է այդ փողոցների կամ կոյուղու գծերի ընդմիջող հորիզոնական փողոցներին, նրանք ինքն ըստ ինքեան կշինեն, առանց քաղաքի նիւթական միջամտութեան:

Այդ փողոցների բնակչութիւնը, ինչպէս օրինակ՝ Յարսկայա, Բէրուտովսկայա, Նազարովսկայա, Տարխանովսկայա և այլն և այլն, տեսնելով կոյուղու մեծամեծ առաւելութիւններն, յարմարութիւններն ու անհրաժեշտութիւնները, իրենք կմիանան և իրենց ընդհանուր ոյժերով և ծախքերով հետզհետէ կշինեն իրենց կոյուղիները և կմտցնեն քաղաքի շինած գծերի մէջ:

Վերջապէս ինքը կեանքը կստեղծի բնակչութեան համար կոյուղիների պահանջը:

Ինչ ասել կուզէ, որ ամեն մի մասնակցող տան տէր, իրենց այդ շինած գծերում, պիտի օգտուի որոշ տարիների արտօնութիւններով. այսինքն նրանք իրենց դրած սկզբնա-

կան գումարի փոխարէն՝ պիտի չվճարեն քաղաքին 10-15 տարւայ ընթացքում կոյուղու տուրքը. որ ժամանակից յետոյ նա, քաղաքը, կստանայ ոչ պակաս տուրք ձեռնարկութեան և այդ մասից:

Ի դէպ. պիտի աւելացնել նաև, որ հէնց հիմայ, այս ըսպէիս, այս կամ այն փողոցների տները տէրերը ցանկութիւն ունեն կոյուղիներ անցկացնել իրենց փողոցներով և իրենց ծախքերով: Մինչև անգամ մի բանի խնդիրներ են մտած այդ մտքով տեղոյս Ուպրավան. բայց թողնւած են մեր Դումայից առանց հետեանքի. կամ այնպիսի պայմանների մէջ են դրած խնդրատուններին, որոնք կամայ-ակամայ ստիպւած են հրաժարելու իրենց մտքից:

Այս դրութիւնն ու հանգամանքն աչքի առաջ ունենալով, պէտք է կարծել, որ եթէ քաղաքը մեր յիշած 3-4 փողոցներով անցկացնի կոյուղու գծերը և յարմարութիւն տայ քաղաքիս բնակչութեանը միացնել իրենց շինելիք կոյուղիները՝ արդէն շինած գլխաւոր անցքերի հետ, չի քաշի 5-6 տարի, որ քաղաքիս խիտ բնակչութեան մասերը աջ և ձախ կծածկեն կոյուղու մանր գծերով և քաղաքի, այսպէս ասած, կենտրոնը ազատւած կլինի ամեն տեսակ ապականութիւններից, վարակումներից և օգն ու առողջապահական դրութիւնը անհամեմատ կլաւանայ:

Չպէտք է մոռանալ և այն ճշմարտութիւնը, որ, որտեղ շատ խիտ է բնակչութիւնը, այնքան այնտեղ ապականւած է օդը, այնքան առատ է նաև վարակումների զարգացումը. իսկ այնտեղ, ուր բնակչութիւնը նոսրանում է, քշանում է, իրարից հեռու է ընկնում, այնտեղաբերից դուրս եկած արտաթորութիւնները, աղտաջրերը, աղտեղութիւնները կորցնում են իրենց համեմատական վնասակար ազդեցութիւնը:

Բերենք գէթ մի օրինակ:

Մօսկվայի Գրուզիների կոչւած թաղում մեծ աւեր-
մունքներ ելին անում զանազան տեսակ հիւանդութիւնները.
առողջապահական կամ սանիտարական տեսակետից այդ
թաղը միանգամայն անպահոված չէր. մահւան դէպքերն
այնտեղ հասնում էին հսկայական տոկոսների. բայց, երբ
չինեցաւ և այդ թաղում կոյուղին,—ինչպէս դանակով
կտրած. հիւանդութիւններն ու մահւան դէպքերը հասան
մինիմումի:

Այս հանգամանքի վրայ առանձնապէս ուշք դարձրեց
Մօսկվա քաղաքը, տարեյ տարի սկսեց կոյուղու ցանցերն
աւելացնել և իր տարեկան բիւջէտում, շարունակ, այսօր
էլ, մեծ գումարներ է յատկացնում կոյուղու նորանոր գծե-
րի համար:

Եւ հասկանալի է. առողջապահութեան ամենաառա-
ջին պայմանն է մաքրութիւնը:

Սա արդէն մի անվիճելի ճշմարտութիւն է:

Կնշանակէ՝ պէտք է մտածել, աշխատել, ամեն միջոց
գործ դնել, որ, սկզբում, մեր քաղաքի գոնէ կենտրոնն ա-
ղատւած լինի ամեն տեսակ աղտեղութիւններից և մենք
հասած կլինենք մեր նպատակին ոչ պակաս քան 80⁰/-ով:

Որքան չուտ չինեն կոյուղու վերոյիշեալ 3-4 գծերը
մեր քաղաքում, այնքան աւելի չուտ և շատ կաճի նաև
միւս գծերի պահանջը բնակչութեան մէջ և, ինչպէս ա-
ռաջինք, այնքան աւելի շատ և աննկատելի կստեղծւի
կենտրոնական մասերում կոյուղիների մի պատկառելի
ցանց: Այնուհետև ժամանակների ընթացքում, այդ ցանցը
կարող է բռնել նաև ամբողջ քաղաքի տարածութիւնը:

Մասնագէտների կածիրով քաղաքի մէջ չինելիք այդ
3-4 զուգահեռական գծերը միանգամայն և ընդ միշտ բա-
ւարար կլինեն, եթէ նրանց խողովակների լայնութիւնը
կամ տրամագիծը լինի ոչ աւելի քան մէկ արշին, իսկ մա-

գիստրալինը (հանդեր տանող գծինը) 1³/₄ կամ 2 արշին:

Ցանկալի էր միայն, որ քաղաքի շինելիք կոյուղիները
լինէին ձուռն խողովակներով և ոչ պակաս քան 5 արշին
խորութեամբ. որպէս զի միւս ուղեկտուր փողոցներից մի-
տնալիք կոյուղիներին կարեւոր խորութիւնը տրէր և հնա-
րաւոր լինէր աւելի թէք դրութիւն տալ նրանց:

Բայց, ի հարկէ, դա ապագայի բանն է և մասնագէտ-
ների իմանալիք գործը:

Եթէ, ուրեմն, մենք ուզում ենք՝ մեր քաղաքի ցանի-
տարական-առողջապահական դրութիւնը բարւոքել,

եթէ ուզում ենք՝ ապագայ ջրանցքի և մաքուր, անա-
պական ջրի գործադրութիւնը անհրաժեշտութիւն դարձնել
քաղաքիս մէջ,

եթէ ուզում ենք՝ մեր արտաքինները կանոնաւորել,
վատելիքներին դարձնել և մեր բնակարանների մէջ տե-
ղուորել, ոչ թէ նահապետական ձևով բակերի կամ պա-
տշգամբների վերջերքում չինել, որոնք ձմեռ ժամանակ
տաքացնելու ոչ մի հնարաւորութիւն չունեն և դրանով
պատճառ են դառնում մարդկանց հիւանդութիւնները 50
տոկոսով աւելանալու,

եթէ ուզում ենք մեր աղտաջրերն (помой) ու մարդ-
կային արտաթորութիւնները չման ամիսներով, տարիներ-
ով իրենց հորերում, իսկ սրանց մաքրելու ժամանակ ամ-
բողջ քաղաքի մէջ շտարածել նեխած, առողջապահական
տեսակետից միանգամայն վնասակար հոտը, վարակել օդը,

և, վերջապէս, եթէ մենք ուզում ենք մեր աններում
ունենալ վանանների, դուշերի յարմարութիւններ, որոնք
ոչ միայն ամառը մեզ զովացնելու, այլ նոյն իսկ ձմեռնե-

ըր նրանցով օգտուելու համար, նամականիդ ճիւղանդու-
թեանց դէպքերում, այն ժամանակ մենք ամենից առաջ պիտի մտածենք
միայն և միմիայն առողջապահական այդ երկու գլխաւոր
գործօնների մասին։

ջրանցքի եւ կոյուղու մասին, կամ կոյուղու եւ
ջրանցքի մասին։

Եւ, քանի որ, ներկայումս մեր ջրանցքն, այսպէս թէ
այնպէս, հերթական և նոյն իսկ ստիպողական հարց է
դարձել, ուստի մեր քաղաքին մնում է նոյնպիսի ոտիպո-
ղական-հերթական դարձնել և ոչ պակաս անհրաժեշտ կո-
յուղու շինութիւնը։

Քաղաքը, մեր կարծիքով, կարող է այդ անել միայն
վերևում յիշած եղանակով։ Կրկնում ենք, առ քաղաքիս
բնակչութեանը 3-4 թէք և զուգահեռական ուղղութեամբ,
այսպէս ասած, գլխաւոր ճիւղեր և այդպիսով միջոց և հնա-
րաւորութիւն առ քաղաքացիներին ինքնաբերաբար հոգալ
հորիզոնական գծերի կառուցման մասին՝ համաձայն Ուսը-
վայից հաստատուած մի որոշ տիպի։

Եւ այդ կարող է անել քաղաքը միայն այն ժամանակ,
երբ մեր առաջարկած «Անհրաժեշտ ձեռնարկութիւնը» իր
բոլոր մասերով օրինական հիմքի վրայ կզնի և նրա իրա-
զործման համար մի որոշ գումարի փոխառութեան կզիմի.
հակառակ դէպքում, դժւարանում ենք հաւատալ, որ կոյու-
ղու համար առանձնապէս նա մի որ և է բան անի, քանի
որ ներկայումս, ոչ այս և ոչ այն, քաղաքն արդէն 100,000
բուր. պարտքի և տարեկան 12,000 բ. տոկոսի ճնշող և
հոգեմուշ տալնապով է բռնւած։

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0297381

25.495